

Kielestä yleensä

Krista Ojutkangas, Meri Larjavaara, Matti Miestamo ja Jussi Ylikoski: *Johdatus kielitieteeseen*. Helsinki: WSOY 2009. 268 s. ISBN 978-951-0-32577-3.

Johdatus kielitieteeseen on uusi suomenkielinen yleisen kielitieteen perusteos. Sen edeltäjiä ovat Kaisa Häkkisen *Kielitieteen perusteet* (1994) ja Fred Karlssonin *Yleinen kielitiede* (1998). Vaikka kumpikaan ei ole ikivanha ja molemmat toimivat hyvin edelleen uusien opiskelijoiden alkeisoppikirjoina, alan kehityksen nykyinen nopeus näkyy selvästi kirjoja verratessa. Uutta ei ole niinkään valtaosa tiedosta kuin tapa lähestyä asioita. Uusi kirja tulee siis tarpeeseen, sillä näkökulmien ja puhetapojen oppiminen kuuluu tieteenalaan tutustumiseen ja sosiaalistumiseen siinä kuin sisältöjen hallintakin.

Yleisen kielitieteen perusesittelynä ja oppikirjana *Johdatus kielitieteeseen* on onnistunut. Siinä on tiiviissä mutta sujuvasti luettavassa ja innostavassa muodossa paljon tietoa, josta valtaosa on uutta todennäköiselle lukijalle – kiinnostuneelle maallikolle tai juuri koulusta tulleelle kieltenopiskelijalle.

Sisääntulo on avara: ensin esitellään maailman kielet. Niihin tutustutaan puhujamäärien, luokitteluperusteiden ja maantieteen kannalta. Kirjan tulokulma kieleen ei ole siis pelkästään merkityslähtöinen ja funktionaalinen vaan myös vahvasti typologinen. Kielitiede sidotaan tekstissä myös yhteiskuntaan ja kulttuuriin, vaikka kieltä käsitelläänkin pääosin abstraktina järjestelmänä. Ensimmäisen osan viimeinen alaluku ”Maailman kielten tulevaisuus” nostaa eksplisiittisesti

esiin myös huolen kielten ja niitä puhuvien kansojen kohtalosta. Kielitieteen tehtävästä maailman kieliperinnön säilyttämisessä ja pelastamisessa muistutetaan kirjan muissakin osissa (esim. s. 234).

Toinen osa ”Mitä kielessä on?” käsittelee äännteitä ja äännejärjestelmiä, muotokeinoja ja kielten ilmaisemia merkityksiä. Erittäin tietoinen ja kirjan perusteita kuvaava valinta on se, että sisällysluettelosta ei lainkaan löydy sanaa *syntaksi* tai *lauseoppi*. Sana *lause* esiintyy kohdan *Asiaintila ja sen osallistujat* alla. Syntaksiin on tosin lukuisia viitteitä asiahakemistossa, mutta irtiotto viimeisen puolen vuosisadan kielentutkimuksen perinteestä tulee selväksi: tekijöiden kielikäsitely ei lähde lauseesta vaan kielen tehtävistä. Äännteiden ja äännejärjestelmien kuvaus ei juuri poikkea perinteisestä, eikä esimerkiksi prosodian kuvauksessa lähdetä pohtimaan sen osuutta kielen käytössä tai merkitysjärjestelmässä.

Muotokeinojen esittely (yhteensä seitsemän sivua) taas sisältää vain segmentaalisen morfologian periaatteen, sanajärjestyksen ja prosodian muotokeinona sekä liittää muodot konstruktion käsitteeseen. Se tieto, mikä muissa kirjoissa on muoto- ja lauseopin otsikoiden alla, on siis luvussa ”Kielen ilmaisemat merkitykset” (yhteensä 80 sivua). Luku päättyy kaksisivuiseen yhteenvetoon ”Kieliooppi pähkinänkuoressa” – aikamoinen tiivistämisen saavutus! Perinteisen kielikoulutuksen saaneelta maallikolta tämän luvun sisäistäminen tuskin onnistuu yhdeltä istumalta, sillä tuttua näkökulmaa kieleen on tosiaan väännettävä uuteen suuntaan, mutta sopii toivoa, että edes jo-

takin tästä ajattelusta ajan myötä valuisi koulujenkin kielitiedon opetukseen niin äidinkielen kuin muidenkin kielten opettajien kautta. Lähtökohdiltaan tämä tapa tarkastella kielen rakennetta sopii yhteen opetussuunnitelmien tekstitaitolähtöisen ajattelun kanssa huomattavasti useimpien oppikirjojen edelleen suosimaa muoto- lähtöisyyttä paremmin.

Kirjan globaalia ja kielitypologista ajattelua kuvastaa, että kielten rakennominaisuuksia esittelevät esimerkit ovat peräisin huomattavasti useammista kielistä kuin tätä edeltävissä kielitieteen yleisesittelyissä. Sen on tietysti mahdollistanut yhteistyö, neljä tekijää pystyy tuomaan mukaan suuremman kielikirjon kuin yksi. Lukija saa siis äidinkielelleen vertailukohtia monelta taholta, ei vain niistä kielistä, joita on itse koulussa oppinut. Esimerkkien monipuolisuus ja niiden kommentointi ilmiöiden maailmanlaajuisen yleisyyden kannalta ilahduttaa erityisesti suomen kielen oppimisen tutkijaa, sillä kirja murentaa suomen kielen mainetta erityisen eksoottisena kielenä (vrt. myös Dahl 2008). Eksoottisen kielen mainehan perustuu siihen, että suomea on verrattu vain muutamiin muihin kieliin, tavallisesti indoeurooppalaisiin kieliin ja niistäkin nykyään lähinnä vain englantiin. Kun kaikkien kielten normiksi nostettu englanti sattuu olemaan monella tavalla maailman kielten enemmistöstä poikkeava oppimisenkin kannalta (ks. esim. Bates & MacWhinney 1989: xiv), seurauksena on ollut muiden kuin englannin sukukielten näkeminen eksoottisina.

Suomen uskoteltu eksoottisuus voi toki olla houkutin sille, joka haluaa oppia jotain aivan uutta ja erilaista, mutta suurin osa oppijoista tarvitsee kieltä käytännön tarpeisiin. Heidän kannaltaan

on parempi, että kielestä nostetaan esiin asioita, jotka toimivat suomessa aivan samoin kuin maailman kielten enemmistössä, sillä eksoottisuus yhdistyy monen mielessä omituisuuteen ja vaikeuteen. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi omistuskonstruktio, jonka mainitaan olevan useimmissa maailman kielissä suomen tapaan intransitiivinen ja *olla*-verbiin perustuva (s. 147) eikä transitiivinen, vaikka monen indoeurooppalaista kieltä puhuvan suomenoppijan mielestä muu kuin transitiivinen omistamisen ilmaisu tuntuu suorastaan luonnonvastaiselta oppimisen alkuvaiheessa. Myös polaarisen kysymyslauseen muodostaminen pelkääntään subjektin ja verbin järjestystä vaihtamalla, kuten vaikkapa ruotsissa, on harvinaista Euroopan ulkopuolella (s. 161), eikä kysymyksen eksplisiittinen merkintä (suomessa siis *-kO*) ole siis vain omituinen suomalaisuus. Kirjassa on myös hauskoja esimerkkejä siitä, kuinka muissakin kielissä yhteen sanaan voidaan sisällyttää monenlaisia merkitysaineksia: eräs nuuchahnulthin sana sisältää merkityksen 'teikäläisten on määrä kuljeskella ympäri taloa kaksi dollaria jalkaterienne päällä' (s. 169) – ja on paitsi esimerkki lausesanasta myös siitä, millaisia merkityksiä kielitieteilijöiden päähän voi pälkähtää yrittää ilmaista.

Viimeisessä osassa *Johdatus kielitieteeseen* pohtii "Mitä kieli on?" eli käsittelee kielen olemusta, vaihtelua ja muuttumista. "Kielen olemus" -lukuun sisältyy perustietoa merkeistä ja merkityksestä, ihmiskielen ominaispiirteistä sekä kielen ja ajattelun suhteesta. Kielen ja yhteisön suhteista nostetaan esiin variaatio ja yhteisöjen monikielisyys. Yksilön monikielisyys ei kirjassa nouse juuri esille, mikä on johdonmukaista, koska kaiken kaikkiaan keskiössä on kieli yleensä. Kielen

muuttuminen taas nähdään variaation ja muuttumisen periaatteiden kannalta. Variaatio on siis mukana kahdessa mielessä, toisaalta yhteisötason ilmiönä, toisaalta muutosagenttina. Lopuksi tuodaan lukija kielentutkimuksen maailmaan kertomalla hiukan kielentutkimuksen historiasta, suuntauksista ja siitä, mitä kielentutkijat tekevät.

Soveltavan kielitieteen näkökulma jää kapeaksi

Eniten uuden kirjan esitystapa eroaa edeltäjiensä lähtökohdista siinä, että kieli nähdään ensisijaisesti merkityksen ja käyttötilanteiden kannalta. Merkityksestä lähteminen taas on luontevaa, kun käsitellään maailman kielten yleisiä ominaisuuksia – merkityksethän ovat se osa kieltä, joka on yhteistä yhteisessä maailmassa. Liikkeelle lähdetään siis ilmaisu-tarpeista. Kielen tilannesidonnaisuudesta myös muistutetaan lukijaa useasti, ja keskusteluanalyysi, jossa kielen tilanteisuus ja kielellinen toiminta ovat keskeisiä lähtökohdita, on nostettu esiin (s. 184–185) useita muita tutkimussuuntauksia ja -menetelmiä laajemmin.

Tästä lähtökohdasta perinteinen valinta, jonka mukaan kieli esitellään alkaen äänneistä ja edeten suurempiin yksiköihin, jää perustelematta. Jos kieli on merkityksiä ja käyttöä, eikö sen rakennetta pitäisi esitellä lähtien teksteistä (puheesta ja kirjoituksesta) käyttötilanteissaan ja edetä sitten pienempiin osiin? Tätä ajatusta systemaattisesti toteuttava kielitieteen tai yksittäisen kielenkään kuvausta en ole nähnyt, ja sellaisen laatiminen tässä yhteydessä olisi varmasti kohtuuton vaatimus, mutta ainakin esittämisjärjestyksen olisi voinut problematisoida. Tekstilähtöistä kielen rakenteen

kuvausta olen kaivannut erityisesti silloin, kun oppijoiden äidinkieli ja opittava kieli ovat kovin erilaiset, kuten esimerkiksi suomen kielen rakenteen ope-tuksessa kuuroille viittomakielisille. Äänneistä lähteminen on erityisen järjetöntä, kun oppijoilla ei voi olla niistä omia havaintoja, mutta monille muillekin tilannesidonnainen teksti voi olla helpompi tapa tulla sisään kielen rakenteeseen kuin itsessään merkityksettömien äänneiden tarkastelu. Toisaalta tietysti tämän kirjan lukijoilla on ennestään jo koulun antama tieto kielestä ja kielijärjestelmistä, mikä puoltaa perinteistä esittämistapaa: aakkosistahan koulunkäyntikin aloitetaan.

Viittomakielet ovat uudessa kirjassa hajanaisten mainintojen varassa lukuun ottamatta s. 99 tietolaatikkoa, jossa esitellään viittomakielen rakenneosat. *Kielitieteen perusteet* (1994) ei käsittele viittomakieltä (paitsi mainitsemalla sen apinoiden kommunikaatiomahdollisuuksien yhteydessä s. 30), *Yleinen kielitiede* (1998) taas esittelee viittomakielet omassa luvussaan (luku 10.7). Tämä ero voidaan tulkita myönteisesti: viittomakielten tutkimuksen asema osana kielitiedettä on muuttunut niin itsestään selväksi, ettei sitä tarvitse edes mainita. Viittomakielten tuntemus ja tutkimus ovat myös edistyneet niin Suomessa kuin muuallakin viime vuosikymmenen aikana niin paljon, että niistä löytyy tietoa muualta.

Soveltavan kielitieteen harjoittajan näkökulmasta kirjan nimi voisi olla tarkempi. Sisällöltään kirja on nimenomaan johdatus yleiseen tai teoreettiseen kielitieteeseen. Tietenkin jokaisen soveltavan kielitieteilijänkin on hallittava ainakin tämän kirjan verran yleistä kielitiedettä, oman tutkimusalueensa kohdalta paljon enemmän, mutta se seikka, että on olemassa laaja kielitieteeseen kokonai-

suutena sisältyvä soveltava tieteenala, jää kirjassa hyvin lyhyelle maininnalle kirjan lopussa. Suuretkin soveltavan kielitieteen tutkimusalueet, esimerkiksi äidinkielen ja toisen kielen oppiminen, jäävät kokonaan mainitsematta, ja vieraan kielen oppiminen ohitetaan parilla sanalla (s. 234).

Ei tietenkään olisi järkevää mahduttaa yksiin kansiin myös laajaa soveltavan kielitieteen käsittelyä, mutta kun kaikki kielitieteen nykysuuntaukset ja sovellusalat on ahdettu parille sivulle, ilman yhtäkään viittausta näiden alueiden keskeisiin lähteisiin, vasta lähtökuopissa olevan opiskelijan kuva alasta jää toispuoliseksi. Soveltava kielitiede nähdään kirjassa myös nimenomaan teoreettisen kielitieteen tulosten soveltamisena, ei itsenäisenä tieteenalana. Likikään kaikki soveltava kielitiede ei nimestään huolimatta kuitenkaan lähde liikkeelle teoreettisen kielitieteen tuloksista, vaikka toki terminologiassa on paljon yhteistä ja kielitieteen molemmat puolet ruokkivat toinen toisiaan. Tämä näkyy kyllä kirjassakin luvussa ”Mitä kielientutkija tekee”, jossa teoreettinen ja soveltava tutkimus limittyvät sujuvasti.

Hyvä hakuteos

Kirja on erittäin huolellisesti tehty. Lukuisien jo nimeltäänkin tuntemattomien kielten esimerkkien osalta en tietenkään osaa tarkkuutta arvioida, mutta muita virheitä ei monta silmään sattunut. Morfologinen glossaus ja käännös puuttuvat s. 162 esimerkistä 18, mutta ongelma on mitätön, sillä käsiteltävä kieli sattuu olemaan ruotsi ja lause sangen yksinkertainen.

Ersän muodon s. 172 esimerkissä 1 olisi ehkä voinut havainnollisemmin kääntää suomen ”sä-passiivilla”; kirja-

kielistettynä se kuulostaa vähän hassulta, koska muoto on suomessa niin selkeästi puhekieleen kuuluva. Maailman kielten kartasta (s. 254–255) puuttuu suomenruotsi, Suomen kielinä ovat siinä suomi, saame, romani sekä suomalainen ja suomenruotsalainen viittomakieli. Teksti on yleensä hyvin selkeää ja helposti luettavaa. Ainoa mietityttämään jäänyt kohta oli sivun 19 lopun maininta, että kielen virallisia normeja luotaessa korostetaan tietoisesti oman kielen eriaviä piirteitä suhteessa naapurivaltiossa käytettävään lähekkäiseen kielimuotoon. Epäselväksi jää, tarkoitetaanko tässä vain entisen Jugoslavian alueen nykyistä kielitilannetta vai yleisempää tendenssiä.

Kirja on myös kelpo hakuteos, sillä siitä löytyy kielitieteen terminologiaa, maailman kielten nimiä ja puhuma-alueita, kansainväliset ja suomalais-ugrilaiset tarkekirjoitusmerkit ja runsaasti viitteitä kirjallisuuteen ja verkkosivustoihin. Kyllä tällä pääsee hyvään alkuun niin uusi kielten opiskelija, aloitteleva kielen tutkija kuin kielistä kiinnostunut maalikkokin!

MAISA MARTIN
etunimi.sukunimi@jyu.fi

Lähteet

- BATES, ELIZABETH & MACWHINNEY, BRIAN 1989: *The Crosslinguistic Study of Sentence Processing*. New York: Cambridge University Press.
- DAHL, ÖSTEN 2008: Kunka eksoottinen kieli suomi on? – *Virittäjä* 112 s. 545–559.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Kielitieteen perusteet*. Tietolipas 133. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARLSSON, FRED 1998: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.